

Stanisław Paździor

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 54/1-2, 383-401

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. STANISŁAW PAŹDZIOR
Katolicki Uniwersytet Lubelski

NIEZDOLNOŚĆ DO PODJĘCIA ISTOTNYCH OBOWIĄZKÓW MAŁŻEŃSKICH

Promulgowany 23 I 1983 r. przez Jana Pawła II Kodeks Prawa Kanonicznego przyniósł szereg istotnych zmian i modyfikacji w zakresie prawa małżeńskiego. W tej właśnie dziedzinie ustawodawca kościelny, mając m.in. na uwadze nauczanie Soboru Watykańskiego II zawarte w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes*, określił, iż zgoda małżeńska jest aktem dogłębnie ludzkim i w pełni osobowym, przy którym małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa. Następstwem takiego rozumienia konsensu małżeńskiego było wprowadzenie nowych tytułów nieważności małżeństwa, szczególnie w odniesieniu do kan. 1095 n. 2-3. Określane są one ogólnie jako spowodowana przyczynami natury psychicznej niezdolność osoby do zawarcia małżeństwa. Taka ogólna redakcja skłania jurysprudence rotalną oraz kanonistów do bardziej wnikliwych i szczegółowych dociekań w tej materii. Szczególna uwaga badaczy skupiła się na treści kan. 1095 n. 3.

1. Przymioty „*incapacitas*”

Obserwując badania w tym względzie zauważa się, iż w pierwszych latach po promulgowaniu obecnego kodeksu przedmiotem dociekań było samo pojęcie *incapacitas*, a w sposób szczególny przymioty niezdolności. Wskazywano na takie przymioty jak: ciężkość, trwałość, uprzedniość, absolutność.

Po promulgowaniu obecnie obowiązującego kodeksu wśród kanonistów była zgoda, iż istotną cechą niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jest jej ciężkość (*incapacitas gravis*). Właściwym kryterium ciężkości jest tutaj relacja jaka zachodzi pomiędzy niezdolnością podmiotu wobec istotnych obowiązków małżeń-

skich. Ciężkość niezdolności polega więc na tym, iż kontrahent jest rzeczywiście niezdolny do podjęcia określonego istotnego obowiązku małżeńskiego. Jednak wyraźnie zaznacza się, iż w ocenie ciężkości *incapacitatis* niewystarczające jest kryterium medyczne określające daną anomalię jako poważną. Aby można mówić o niezdolności należy uwzględnić jej relację do istotnych obowiązków małżeńskich. Niezdolność ciężka, a więc rzeczywista, różni się od trudności, które kontrahent może przejawiać w stosunku do określonego istotnego obowiązku małżeńskiego, np. dochowania wierności drugiej stronie. Przed utożsamianiem niezdolności ze zwykłymi trudnościami wyraźnie przestrzegał papież Jan Paweł II w przemówieniu do Roty Rzymskiej z dnia 5 II 1987 r.¹

Postulowana uprzedniość niezdolności (*incapacitas antecedens*) oznacza, że niezdolność taka istniała już w okresie przedślubnym. Według niektórych kanonistów i audytorów rotalnych wymóg ten jest niezbędny dla udowodnienia, iż niezdolność występowała w samym momencie zawierania umowy małżeńskiej, innymi słowy, w chwili podejmowania istotnych obowiązków małżeńskich. Zwolennicy tej opinii są zdania, iż niezdolność należy uważać za uprzednią także wówczas, gdy występuje dopiero po zawarciu małżeństwa, lecz pochodzi z przyczyny istniejącej już w momencie wyrażania zgody małżeńskiej, a więc w chwili zawierania małżeństwa. Spotyka się i inne poglądy w tej kwestii, według których wymóg uprzedniości jest zbędny. Wystarczy bowiem, by niezdolność ta występowała w chwili zawierania małżeństwa. Należy zauważyć, iż tylko w rozważaniu spekulatywnym można mówić, że wystarczy, aby ta niezdolność występowała w chwili zawierania małżeństwa. Biorąc jednak pod uwagę aspekt procesowy, nie da się udowodnić, iż ta niezdolność wystąpiła w chwili składania przysięgi małżeńskiej, jeśli nie udowodni się, iż występowała ona już przed ślubem.²

Wiele sporów wśród kanonistów wywołuje pytanie: czy niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich winna oznaczać się trwałością? Niezdolność trwała (*incapacitas perpetua*), to inaczej niezdolność nieusuwalna, (nieuleczalna), której nie da się przezwyciężyć, usunąć zwykłymi i godziwymi środkami. Tego rodzaju stano-

¹ L'Osservatore Romano, wyd. polskie 8(1987), s. 32

² Dec. z 4 V 1992 r. c. POMPEDDA, RRD 84(1992), s. 224-225.

wisko reprezentują tacy audytorzy rotalni jak: Pinto, Burke, Palestro. Twierdzenie o konieczności występowania niezdolności trwałej spotyka się z krytyką innych kanonistów, m.in. Pompеды. W ostatnich latach coraz mniej kanonistów oraz sędziów domaga się trwałości *incapacitatis*. Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż prawomocne dekrety lub wyroki trybunałów II Instancji z reguły dołączają klauzulę dla osoby, której niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich została udowodniona; klauzule te następnie w znacznej części są uchylane. Gdyby przymiot „trwałości” *incapacitas* był czymś istotnym, tego rodzaju praktyka byłaby niemożliwa³.

Nie ma jednomyślności wśród przedstawicieli doktryny i orzecznictwa odnośnie przymiotu absolutności. Zwolennicy tego przymiotu argumentują tym, iż zdolność winna być odnoszona do małżeństwa jako takiego, a więc w ujęciu abstrakcyjnym, a nie do współpartnera. Tak twierdzą: Pompęda, Di Felice, Burke. Wielu jednak znanych kanonistów (m.in. Navarrete, Serrano, Pinto) głosi pogląd, w myśl którego do spowodowania nieważności małżeństwa wystarczy niezdolność względna, inaczej relatywna, a więc odnosząca się do konkretnego współpartnera. Podkreślają, że niemożliwą jest rzeczą sprawdzenie czy ta niezdolność jest absolutna czy względna? Wskazują, iż osoba musiałaby wielokrotnie zawierać małżeństwo. W przypadku jednego małżeństwa jest to bardzo trudne do udowodnienia.⁴

Powyższy problem dostrzegają również biegli, którzy występują w sprawach o nieważność małżeństwa z omawianego tytułu. Dość często spotyka się przypadki osób, które funkcjonują poprawnie w środowisku zawodowym czy koleżeńskim, natomiast w relacjach ze współmałżonkiem ujawniają istotne zaburzenia. „Można wówczas mówić o tzw. niezdolności względnej powstającej w konkretnej diadzie małżeńskiej, najczęściej wobec pierwotnie niepełnowartościowych motywów zawierania małżeństwa, np. nie planowana ciąża, gdy w grę wchodzi interesy rodzin pochodzenia, gdy postawa przed ślubem jest nieszczerą. Wtedy u osób, u których nie dostrzega się cech zaburzonej osobowości, ujawniają się tkwiące w nich cechy negatywne, emocje

³ S. PAŹDZIÓR, *Uchylanie klauzul dołączonych do wyroków w Trybunale Archidiecezji Lubelskiej*, w: *Ius matrimoniale*, t. 2/8, Warszawa 1997, s. 145-157.

⁴ R. SZTYCHMILER, *Sprawozdanie z dyskusji nad referatami podczas sympozjum 12-13 X 1992*, Przymierze małżeńskie, Lublin 1993, s. 153-159.

nasycone zawziętością, egoizmem, agresją itp., do tego stopnia, że niemożliwe staje się prawidłowe zaistnienie więzi małżeńskiej”.⁵

2. Istotne obowiązki małżeńskie

Podkreśla się, iż zakres istotnych obowiązków małżeńskich jest jednak szerszy niż zakres istotnych elementów małżeństwa. Do istotnych obowiązków małżeńskich, poza dziedziną dobra małżonków i dobra potomstwa, należy zaliczyć również sferę istotnych przymiotów małżeństwa – jedność i nierozzerwalność. Powyższą kwestią w sposób szczególnie zajmuje się Sztychmiller, który wskazuje na następujące istotne obowiązki małżeńskie. Co tyczy się obowiązków związanych z dobrem małżonków są nimi: 1) obowiązek zachowania wierności; 2) obowiązek ludzkiego (*humano modo*) pożycia intymnego ze współmałżonkiem; 3) obowiązek nierozzerwalności, czyli zachowania dożgonnego charakteru małżeństwa; 4) obowiązek pielęgnowania wspólnoty życia małżeńskiego, czyli prawidłowych małżeńskich relacji interpersonalnych; 5) obowiązek świadczenia współmałżonkowi pomocy; 6) obowiązek przyczyniania się do dobra współmałżonka; 7) obowiązek świętości. Obowiązki względem dobra potomstwa to: 1) obowiązek pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa; 2) obowiązek przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem; 3) obowiązek wychowania ogólnoludzkiego; 4) obowiązek fizycznego wychowania potomstwa; 5) obowiązek wychowania religijnego.⁶

3. Uzależnienia

Bardzo ważnym zagadnieniem w naświetlaniu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jest wskazanie przyczyn powodujących taką niezdolność. Ogólnie rzez biorąc tego rodzaju przyczynami są: uzależnienia, choroby i uszkodzenia mózgu, zaburzenia psychoseksualne, kwestie dziedziczne oraz przyczyny środowiskowe.

a) alkoholizm

Wśród uzależnień bardzo często w procesach o nieważność małżeństwa z kan. 1095 n. 3 występuje uzależnienie od alkoholu. Alkoholizm

⁵ W. KRUPA, *Zasady opracowania opinii biegłego psychologa w sprawach o nieważność małżeństwa*, Ius matrimoniale, t. I (6-7), Warszawa 1996, s. 141.

⁶ R. SZTYCHMILLER, *Istotne obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1997, s. 244-264.

jest bardzo skomplikowanym i powszechnym zjawiskiem społecznym. Na skutek nadużywania alkoholu następuje degradacja psychiczna. Może przejawiać się w obniżeniu funkcjonowania intelektualnego na skutek uszkodzenia lub zmian organicznych mózgu. Degradacja może również dotyczyć zmian cech osobowości polegających na osłabieniu lub zaniku społecznej motywacji działania, osłabieniu zdolności planowania, przewidywania, zubożenia zainteresowań, obniżeniu życia uczuciowego. Dla sędziego kościelnego istnieje jedno kryterium bardzo charakterystyczne, a jest nim ubytek „osobowości moralnej”, „oceny etycznej”, która nie występuje wskutek upojenia jednorazowego, a jest stanem mniej lub więcej habitualnym w psychice alkoholika chronicznego. Ubytek zdolności oceny etycznej stanowi oznakę ubytku samej osobowości. Na koniec dochodzi do pewnego zwyrodnienia etycznego.⁷ W stadium przewlekłym występują głębokie zmiany w sferze woli. Pijący żyje chwilą obecną, nie potrafi przewidywać, nad wszystkim góruje konieczność picia. Jest niezdolny do wysiłku woli, do realizacji założonych celów. W przypadku zaawansowanego alkoholizmu zdarzają się postawy zupełnie antysocjalne. Należy zauważyć, iż istnieją różnice odnośnie alkoholizmu mężczyzny i kobiety. Każda sytuacja może doprowadzić do uzależnienia mężczyzny od alkoholu. Analizując procesy kiedy miał miejsce alkoholizm mężczyzny należy stwierdzić ogólnie, że nie był w stanie podjąć żadnego z istotnych obowiązków małżeńskich. W żadnym zaś wypadku nie był w stanie podjąć istotnych obowiązków wynikających z *bonum coniugum*. Dobro wiary zniecierpiało jedynie wówczas, kiedy mężczyzna na skutek nadużywania alkoholu był dotknięty impotencją. W etiologii alkoholizmu kobiet stosunkowo mniejsza rola przypada środowisku i obyczajom. Przyczyną uzależnienia często jest patologiczne podłoże w postaci neuropatii, zaburzeń osobowości, zaburzeń hormonalnych. Kobiety na ogół piją mniej, jednak konsekwencje tego są często poważniejsze. Znaczący wpływ alkoholu u kobiety jako „chaos trudny do wyobrażenia”. Alkoholizm bardziej upośledza kobiety ze względu na ich konstrukcję hormonalną i odmienny metabolizm. W przypadku kobiet uzależnionych od alkoholu następuje psychodegradacja osobowości, szczególnie w zaburzonej sferze psychoseksual-

⁷ B. LAVERSIN, *Alcoholism chronique feminin et nullite de mariage*, Ius Canonicum 121(1972), s. 325.

nej. Z reguły kobieta alkoholiczka nie jest w stanie podjąć obowiązku dobra wiary. Małżeństwa kobiet alkoholiczek trwają krócej aniżeli mężów alkoholików.⁸

b) narkomania

Uzależnienie od narkotyków, podobnie jak w przypadku alkoholizmu konsekwencją jest degradacja struktur i funkcji psychicznych. Osobowość narkomana zawiera wiele cech neurotycznych i schizofrenicznych. Zauważa się, że zmiany w psychice u narkomanów są często tak bardzo zaawansowane, iż ograniczają, a niekiedy nawet całkowicie znoszą poczytalność. Uzależniony od tego nałogu ciągle myśli tylko o narkotyku i przeżyciach z nim związanych; jest egoistyczny i bardzo agresywny, nie jest nastawiony na drugą osobę, nie jest w stanie pokonywać trudności związanych z życiem codziennym. Osoby takie są niezdolne do głębszych i trwałych więzi. Człowiek uzależniony od narkotyków nie jest w stanie sprostać wymaganiom życia małżeńskiego. W przypadku zażywania narkotyków ustala się rytm życia całkowicie podporządkowany narkotykom. Życie toczy się od zastrzyku do zastrzyku, aż w końcu ogranicza się jedynie do zaspokajania potrzeb fizjologicznych. Zanikają wszelkie inne potrzeby, do tego stopnia, że nie ma już potrzeb wypływających z wewnątrz, nie ma już życia psychicznego. Akta procesowe ukazują spustoszenie psychiki, jakie niesie ze sobą uzależnienie od narkotyków. Osoba uzależniona żyje we własnym świecie, zawarcie małżeństwa niewiele zmienia w jej życiu, partner małżeński jakby nie istnieje. Można dojść do stwierdzenia, że narkoman w rzeczywistości nie żyje, a jedynie wegetuje.⁹

c) lekomania

Lekomania jest zjawiskiem, które polega na zażywaniu leków głównie psychotropowych w celu np. usunięcia znacznego lęku. Osoby się

⁸ L. HRYNIEWICZ, *Kliniczne zagadnienia alkoholizmu*, Warszawa 1966; D. SOSZYŃSKA, *Alkohol a psychika*, Warszawa 1980; B. HABRAT, *Szkody zdrowotne spowodowane alkoholem*, Warszawa 1996; T.J. KRZYSZOWSKI, *Alkohol-wróg rodziny*, Zakroczym 1987; B. WORONOWICZ, *Alkohol jako choroba*, Warszawa 1995.

⁹ Z. GAŚ, *Narkomania. Wybrane zagadnienia*, Lublin 1989; P. ROBSON, *Narkotyki*, Kraków 1997; Cz. CEKIERA, *Psychologiczne i duszpasterskie aspekty narkomanii*, w: *Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej*, red. Z. CHLEWIŃSKI, Lublin 1989; R. TOPORKIEWICZ, *Niedostosowanie społeczne a narkomania*, *Życie Katolickie* 2(1984), s. 18-21.

gające po leki psychotropowe próbują zaradzić złemu samopoczuciu fizycznemu i duchowemu. Zażywanie leków może przybrać formę nałogu i powodować zakłócenia w sferze psychicznej. U osób nadużywających zażywanie leków zauważa się narastający egotyzm, wynikający z samoobserwacji z obawy przed pojawieniem się dolegliwości. Wszystkie inne problemy życia odsuwane są stopniowo na dalszy plan, natomiast centralnym zagadnieniem staje się troska o opanowanie dręczących objawów. Na skutek tego zanika dążność ku wyższym wartościom życiowym, spłyca się uczuciowość wyższa, traci się życiowa energia, przepada dbałość o jak najlepsze wywiązanie się z obowiązków. Tego rodzaju osoby tracą z upływem czasu poczucie odpowiedzialności, nie zależy im na opinii społeczności w której żyją, degradują się, tłumacząc swoje niepowodzenia chorobą rozumianą jako dolegliwości hipochondryczne. W jednym z procesów kościelnych strony poznały się w Poradni Leczenia i Uzależnień Lekowych. Według opinii biegłego u pozwanego uzależnienie od leków oraz od alkoholu spowodowało nieodwracalne zmiany zarówno somatyczne jak i psychiczne. Osoba taka nie zdaje sobie w pełni sprawy czym jest małżeństwo, a tym bardziej sakramentalny związek z jego istotnymi celami oraz przymiotami.¹⁰

d) Internet

W ostatnich latach zauważa się inne uzależnienie, które może mieć wpływ na nieważność małżeństwa, a mianowicie uzależnienie od Internetu. Skutki takiego uzależnienia znajdujemy m.in. w procesie, który toczył się w sądzie okręgowym w Krakowie. Tenże sąd odebrał 33-letniej kobiecie prawo do opieki nad potomstwem do czasu, aż wyleczy się z uzależnienia od Internetu. Sprawę ujawnił kurator, który podczas rutynowych wizyt odkrył, że czwórka dzieci jest zaniehbana i głodna, a jedynym urządzeniem działającym w mieszkaniu jest komputer. Podczas procesu okazało się, że kobieta prawie wszystkie pieniądze przeznaczała na rachunki za Internet. Świadkowie zeznali, że kobieta odłączała się od sieci jedynie na czas snu, a całe dni spędzała

¹⁰ T. CHRUŚCIEL, *Używanie leków dla celów niemedycznych i zależności lekowe*, w: *Zależności lekowe*, red. P. KUBIKOWSKI, H. WARDASZKO - ŁYSAKOWSKA, Warszawa 1978; Cz. CEKIERA, *Toksykomania, narkomania, lekomania, nikotynizm*, Warszawa 1985.

na czatach towarzyskich i randkowych.¹¹ Z tym uzależnieniem spotykają się już i trybunały kościelne.

4. Zaburzenia psychoseksualne

Kolejną grupą przyczyn natury psychicznej powodujących niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich są zaburzenia w sferze psychoseksualnej. Etiopatogeneza zaburzeń psychoseksualnych w chwili obecnej nie jest dostatecznie znana. Przyjmuje się, że podłożem niektórych z nich mogą być organiczne uszkodzenia mózgu, zaburzenia hormonalne, niekorzystne wpływy środowiskowe, a zwłaszcza te, które oddziaływały w okresie dzieciństwa, zaburzając pełną identyfikację z własną płcią, lub też zbieżność tych czynników.¹²

a) homoseksualizm

Najczęściej występującą w orzecznictwie trybunałów kościelnych dewiacją seksualną jest homoseksualizm, gdzie popęd płciowy jest skierowany wyłącznie, lub prawie wyłącznie, do osób tej samej płci. Homoseksualizm jest niezdolnością do prowadzenia normalnego, wyłącznego współżycia seksualnego z partnerem odmiennej płci. Niezdolność ta narusza prawo partnera do intymnej wspólnoty zarówno w sposobie jej realizacji, jak też wyłączność tego prawa. Prawdziwy, czysty homoseksualizm odznacza się tym, że da się tylko chwilowo opanować, później jednak prowadzi do ucieczki homoseksualisty od małżeństwa. W przypadku homoseksualizmu zachodzi już ukierunkowanie osobowości przeciwne do heteroseksualnego, co uniemożliwia integrację we wspólnocie małżeńskiej. Nie każda forma homoseksualizmu wpływa na nieważność małżeństwa, lecz tylko ciężki i nieuleczalny homoseksualizm, który uniemożliwia świadczenie przedmiotu zgody małżeńskiej, powodując niezdolność kontrahenta do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Tę zasadę znajdujemy w większości wyroków rotalnych traktujących o homoseksualizmie, mimo, że nie wszystkie z nich umieszczają go w ramach tego samego tytułu nieważności małżeństwa. Homoseksualizm zarówno po stronie męż-

¹¹ K. MIERZEJEWSKI, *Uzależnienie od Internetu jako przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa w świetle prawa kanonicznego*, Warszawa 2010 (mps.).

¹² J. GODLEWSKI, *Wybrane zagadnienia seksuologii*, w: *Psychiatria*, t. I, Warszawa 1987, s. 287-309.

czynny oraz kobiety (miłość lesbijska) uniemożliwia realizację dobra małżonków.¹³

b) biseksualizm

Specyficzną odmianą homoseksualizmu jest biseksualizm. Jego specyfiką jest to, że zjawisko pociągu seksualnego do osób obu płci. Biseksualista może w tym samym czasie angażować się w praktyki homoseksualne i heteroseksualne zależnie od zmieniających się okoliczności i warunków życia. Zauważa się, że przy wyrównanych komponentach homoseksualnych i heteroseksualnych, biseksualiści mają z reguły większą satysfakcję w życiu homoseksualnym niż w normalnym życiu małżeńskim. Zdarzają się przypadki, w których jedynie pragnienie ojcostwa popycha tego rodzaju osobę do zawarcia małżeństwa. Pragnienie ojcostwa może być u biseksualisty nawet szczere i prawdziwe, ale w takiej sytuacji małżonka nie jest małżonką w pełnym słowa znaczeniu, tylko zwykłym narzędziem do zrodzenia dziecka. Podobnie dzieje się u lesbijek, które traktowały męża jako warunek niezbędny do posiadania dziecka, o którym marzyły przed i po zawarciu małżeństwa. Zwraca się uwagę, iż dotychczasowa refleksja nad pojęciem biseksualizmu prowadzi do wniosku, że przy obecnym stanie badań nad tym problemem kanonista nie jest kompetentny zajmować autorytatywnego stanowiska w tej sprawie i w każdym konkretnym przypadku powinien korzystać z opinii biegłych.¹⁴

c) erotomania

Kolejnym zaburzeniem w sferze psychoseksualnej jest „erotomania” lub hiperlibidia, gdzie w odniesieniu do mężczyzn stosuje się pojęcie satyryzmu, w odniesieniu do kobiet pojęcia nimfomanii. Zaburzenia te wyrażają się nadmiernym popędem płciowym i niepokonaną skłonnością do kontaktów seksualnych z wieloma partnerami. Towarzyszą

¹³ M. POPIERAŁSKI, *Homoseksualizm i młodzież*, w: Problemy Rodziny 2(1972), s. 45-51; D. ANGE, *Homoseksualizm czym jest i do czego prowadzi*, Kraków 1993; K. BOCHKOWSKI, *Homoseksualizm*, Warszawa 1988; G. WEINBERG, *Ludzie zorientowani homoseksualnie w społeczeństwie*, Poznań 1991; W. SZAFRAŃSKI, *Homoseksualizm jako problem pastoralno-sądowy*, Włocławek 1987.

¹⁴ B.W. ZUBERT, *Biseksualizm a zdolność do zgody małżeńskiej*, w: Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 73-104.

temu nierzadko zboczone zachowanie seksualne. Osoby dotknięte taką anomalią mogą sobie zdawać sprawę z natury małżeństwa i wynikających z niego obowiązków, a nawet pozytywnym aktem woli je przyjmować, jednak nie mogą zapanować nad swoim instynktem, nie są w stanie dochować wierności, która jest istotnym obowiązkiem małżeńskim. Jak wykazują procesy kościelne erotomania wyklucza również dobro potomstwa.¹⁵

d) transseksualizm

Zaburzenia w sferze psychoseksualnej mają miejsce w zaburzeniach identyfikacji płciowej. Wskazywany jest tutaj transseksualizm oraz transwestytyzm. Zjawisko transseksualizmu jest przedmiotem wielu badań i publikacji medycznych, psychologicznych i prawnych. Transseksualizm polega na rozbieżności między poczuciem psychicznym płci a budową ciała morfologiczną – biologiczną oraz płcią socjalną (metrykalną), które odczuwane są jako „obce” i należące do płci przeciwnej. Transseksualista czytuje się mężczyzną „więzionym” w ciele kobiety i odwrotnie. Osoby takie wykazują niezwykle silne pragnienie przekształcenia swego ciała nawet na drodze skomplikowanych zabiegów chirurgicznych. W środowisku transseksualistów zauważa się wysoki procent samobójstw. Transseksualiści poddawani są wielu stresom w środowisku, w którym przebywają. Staje się to dla nich źródłem życiowego napięcia i trudności w samorealizacji oraz znalezieniu właściwej drogi życiowej. Znamienne dla większości transseksualistów jest również nieustanne poczucie lęku przed miłością, przed pracą, przed nawiązywaniem kontaktów towarzyskich, przed dalszym życiem. Jakkolwiek transseksualista jest „normalnym” człowiekiem w życiu codziennym, to cierpi na zaburzenia co do swej tożsamości płciowej, co sprawia, że nie jest on (ona?) zdolny do wyrażenia zgody, w której zawiera się też prawo do ciała (*ius in corpus*). Ponadto ta zgoda do ciała nie jest otwarta ani na prawdziwy stosunek płciowy, ani na poczęcie nowego życia, *de facto* weszły w związek

¹⁵ J. GODLEWSKI, *Wybrane zagadnienia seksuologii*, Psychiatria, t. I, Warszawa 1987, s. 287-309; Z. LEW-STAROWICZ, *Leczenie zaburzeń seksualnych*, w: Zarys metod leczenia w psychiatrii, red. A. BILIKIEWICZ, Warszawa 1987, s. 275-288; E. KLIMAS, *Satyryzm*, w: Słownik psychologiczny, red. W. SZEWCZUK, Warszawa 1985, s. 262; E. KLIMAS, *Nimfomania*, w: Słownik psychologiczny, red. W. SZEWCZUK, Warszawa 1985, s. 169.

dwie osoby tej samej płci. W odniesieniu do małżeństwa zawartego po operacji „zmiany płci” podkreśla się, że operacja chirurgiczna ma charakter tylko i wyłącznie powierzchowny (plastyczny) i nie zmienia samej natury płciowej: mężczyzna w swej istocie pozostaje nadal mężczyzną, a kobieta kobietą. Kongregacja Doktryny Wiary na zapytanie niemieckiej Konferencji Episkopatu z dnia 16.IV.1991 r. stwierdziła, że osoby po „zmianie płci” nie można dopuścić do zawarcia sakramentalnego małżeństwa. Stolica Apostolska zajmie stanowisko w sprawie zmiany płci dopiero wówczas, gdy naukowcy dokładnie wyjaśnią przyczyny tego zjawiska.¹⁶

e) transwestytyzm

Transwestytyzm jest to upodobanie do noszenia strojów płci odmiernej w celu osiągnięcia zadowolenia seksualnego. Transwestycy pragną być zwykle zaakceptowani przez społeczeństwo w swojej nowej postaci, toteż nie tylko przebierają się, lecz także naśladowują ruchy, odgrywają role seksualne i społeczne zgodne z nową płcią. Odnosząc się do relacji, jaka zachodzi pomiędzy transwestytyzmem a zdolnością do zawarcia ważnego sakramentalnego małżeństwa, zwraca się uwagę, na stopień intensywności omawianej anomalii. Jeżeli tendencja taka może być opanowana, nie stanowi przeszkody w zawarciu małżeństwa. Jeżeli natomiast taka tendencja niesie z sobą habitualnie anormalny sposób zachowania się może stanowić prawdziwą przeszkodę do prowadzenia regularnego współżycia małżeńskiego, osoba taka nie jest w stanie podjąć istotnych obowiązków małżeńskich.¹⁷

¹⁶ K. IMIELIŃSKI, S. DULKO, *Przekleństwo Androgyne. Transseksualizm: mity i rzeczywistość*, Warszawa 1988; S. DULKO, *Determinaty zaburzonej identyfikacji i roli płciowej w świetle badań empiryczno-eksperymentalnych*, w: Zagadnienia prorodzinnej edukacji seksuologicznej i profilaktyki HIV/AIDS, Katowice 1996 s. 155-158; tenże, *Identyfikacja z płcią*, w: Pamiętnik II Konferencji Seksuologów, Warszawa 1983, s. 157-166; B. HARWAS-NAPIERAŁA, *Kształtowanie się tożsamości płciowej: niektóre rodzinne uwarunkowania*, Psychologia Wychowawcza 4(1993), s. 312-318; A. DZIĘGA, *Co to jest transseksualizm?*, Ius matrimoniale, t. III, Lublin 1992, s. 50-53; tenże, *Wpływ transseksualizmu na zdolność osoby do małżeństwa. Uwagi i pytania*, w: Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia, red. A. DZIĘGA, t. I, Lublin 1999, s. 137-150; K. ROZENTAL, *O zmianie płci metrykalnej de lege ferenda*, Państwo i Prawo 10(1991) s. 64-73.

¹⁷ U. NAVARRETE, *Transsexualismus et ordo canonico*, Periodica 86(1997) s. 101-124; J. HUBER, *Transseksualizm i transwestytyzm a zgoda małżeńska*, Referat wygło-

5. Choroby i uszkodzenia mózgu

Do kolejnej grupy przyczyn powodujących niezdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich należą choroby i uszkodzenia mózgu.

a) uszkodzenia mózgu

Urazy czaszkowo – mózgowe stanowią ważny i coraz bardziej znaczący rodzaj zagrożeń zdrowotnych. Rozwój techniki, komunikacji, wzrost liczby wypadków drogowych – wszystko to powoduje epidemiczny niemal przyrost tego typu urazów i ich następstw. Ostre stadium takiego urazu może wywołać wstrząs mózgu. Osobowość encefalopatyczna może zaistnieć także na skutek procesów zapalnych, niedokrwiennych lub toksycznych związanych z mózgiem, bądź urazami powietrznymi czy też porażeniem prądem elektrycznym. W wyniku uszkodzenia mózgu dochodzi do osłabienia poznawczego oraz zaburzeń procesów świadomości. Do bezpośrednich urazów głowy należą między innymi: amnezja, psychozy pourazowe, łącznie z majaczeniem. Do przewlekłych następstw należą zaburzenia pamięci, psychozy i niekiedy otępienie. Jednym z ciężkich i odległych następstw urazów mózgu jest padaczka pourazowa. Natomiast w następstwie zapalenia opon mózgowych mogą występować zaburzenia typu neurastenicznego, zaburzenia zachowania a także niekiedy regresja intelektualna. Procesy kościelne ukazują, iż tego rodzaju osoby przejawiają zachowania bardzo nerwowe, cechuje ich wielka nieodpowiedzialność, dostrzega się zaburzoną sferę psychoseksualną, zachowania infantylnie oraz agresję. Powyższe objawy uniemożliwiają zawiązanie w małżeństwie trwałych więzi interpersonalnych.

b) upośledzenie umysłowe

Do grupy tego rodzaju przyczyn należy upośledzenie umysłowe, określane również jako niedorozwój umysłowy. Jest to nie osiągnięcie odpowiedniej dla danego wieku sprawności poznawczej, umożliwia-

szony dnia 16 X 1996 r. podczas sympozjum kanonistycznego w Opolu, w: Tożsamość seksualna nupturientów a zdolność do zgody małżeńskiej, red. B.W. ZUBERT, Opole 1998, s. 31-51; M. HASLAM, *Psychiatria*, Poznań 1997; M. POPIELARSKI, *Niektóre problemy związane z rozwojem popędu seksualnego*, w: *Psychiatria wieku rozwojowego*, red. A. POPIELARSKA, M. POPIELARSKA, Warszawa 2000, s. 217-229.

jącej opanowanie wiadomości i umiejętności niezbędnych do prawidłowego przystosowania życiowego. Jest to stan trwały, utrzymujący się przez całe życie. Odnośnie upośledzenia umysłowego wyróżnia się cztery grupy: 1) upośledzenie lekkie; 2) upośledzenie umiarkowane; 3) upośledzenie znaczne; 4) upośledzenie głębokie. Jak ukazują procesy kościelne mężczyźni z upośledzeniem umysłowym po zawarciu małżeństwa zupełnie nie są zainteresowani jego przyszłością oraz należyтым funkcjonowaniem rodziny. Na małżeństwo i żonę patrzą przez pryzmat seksu, takiemu podejściu towarzyszą zdrady małżeńskie oraz brutalność wobec żony. Mężczyzna z upośledzeniem umysłowym nie rozumie potrzeb i zachowań swego dziecka. Kobieta dotknięta upośledzeniem umysłowym przejawia rozwiązłość seksualną, nadużywa alkoholu. Opieka nad dzieckiem przerasta jej możliwości. Z tej racji nie są zdolne do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.¹⁸

c) padaczka

Nie do rzadkości należą procesy prowadzone w trybunałach kościelnych, kiedy przyczyną nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3 jest padaczka. Padaczka, epilepsja, choroba św. Walentego jest to zespół chorobowy, którego istotą są napady padaczkowe z towarzyszącymi im zmianami czynności bioelektrycznych mózgu. Napady padaczkowe przebiegają najczęściej, ale nie wyłącznie z utratą przytomności. Padaczka najczęściej jest wyrazem organicznego uszkodzenia mózgu a zwłaszcza okolic skroniowo-limbicznych. Osobowość padaczkowa odznacza się tendencją do długotrwałego utrzymywania się i kumulacji afektów, „lepkością” i rozwlekłością w myśleniu, „lepkim” kontaktem z otoczeniem. W osobowości padaczkowej dostrzega się również cechy historyczne. Ponadto wskazuje się, że charakteropatię padaczkową cechuje nadmierna pobożność, stany dysforii, skłonność do gniewu i agresji, mściwość, zazdrość, skłonność do egzaltacji. Jakkolwiek choroba padaczki nie powoduje automatycznie niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, to jednak wpływ tej cho-

¹⁸ J. WALD, *Upośledzenie umysłowe*, w: Psychiatria, red. A. BILIKIEWICZ, W. STRYZEWSKI, t. I, Warszawa 1992, s. 428-454; E. ZDZIEŃECKA, *Upośledzenie umysłowe*, w: Diagnostyka i leczenie w neurologii, red. A. A. CZŁONKOWSCY, Warszawa 1992, s. 22-24; D.A. TOMB, *Upośledzenie umysłowe*, w: Psychiatria, red. S. SIDOROWICZ, Wrocław 1998, s. 186-187; A. KOŚLACZ, B. NOWAK, *Psychiatria kliniczna i pielęgniarstwo psychiatryczne*, Warszawa 1988.

roby na psychikę jest dość znaczny. Każdy przypadek należy rozpatrywać indywidualnie.¹⁹

d) *sclerosis multiplex*

Kolejną przyczyną jest stwardnienie rozsiane (*sclerosis multiplex*). Choroba ta występuje częściej u kobiet, atakuje podczas trzeciej lub czwartej dekady życia. Osoby takie cechuje: niepokój, euforia, apatia, brak zainteresowania, labilność emocjonalna, łatwość irytacji, złość, agresja. W niektórych przypadkach mamy do czynienia z historią, myślami samobójczymi oraz depresją. Zaburzenia pamięci należą do jednych z większych istotnych osłabień czynności poznawczych u osób ze stwardnieniem rozsianym. Uszkodzenie to może spowodować utratę pamięci od minimalnej aż do poważnej. Choroba *sclerosis multiplex* będąca chorobą neurologiczną może stać się przyczyną nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, gdyż w ostatecznych swych skutkach jest natury psychicznej. Z powodu zaburzenia emocjonalnego (brak stabilności emocjonalnej), osoba z tego rodzaju chorobą jest ograniczona w swojej zdolności do nawiązania relacji interpersonalnych w ramach wspólnoty życia małżeńskiego.

e) osobowość starca

Wreszcie do tej grupy przyczyn należy osobowość starca. Omawiana kwestia jest ważna gdyż sądy kościelne niejednokrotnie rozpatrują sprawę o nieważność małżeństwa, kiedy osoba zawierająca małżeństwo w podeszłym wieku. Starość jest nieuniknionym etapem w życiu człowieka i ma charakter statyczny, natomiast inne pojęcie z nią związane – starzenie się, jest procesem, a więc zjawiskiem dy-

¹⁹ J. MAJKOWSKI, *Padaczka*, Warszawa 1991; E. STOCKI, *Epilepsje – padaczka. Miano chorobowe w ciągu wieków (karta z dziejów mianownictwa lekarskiego)*, Wiadomości Lekarskie 25(1972), s. 832; A. BILIKIEWICZ, S. SMOCZYŃSKI, *Padaczka*, w: Psychiatria, red. A. BILIKIEWICZ, W. STRZYZEWSKI, t. I, Warszawa 1992, s. 256-265; J. MAJKOWSKI, L. BULACHOWA, *Padaczka. Porady dla chorych*, Warszawa 1991; J. MAJKOWSKI, *Patomechanizm napadów padaczkowych i etiopatogeneza padaczki*, w: *Padaczka i inne stany napadowe u dzieci*, red. R. MICHAŁOWICZ, Warszawa 1992 s. 11; tenże, *Padaczka. Diagnostyka. Leczenie. Zapobieganie*, Warszawa 1986; A. DWOŻENKO, Z. HUBER, *Zagadnienie dziedziczności w padaczce*, Neurologia, Neurochirurgia i Psychiatria Polska 10(1-6)1960, s. 639; J. ZIELIŃSKI, *Spoleczno-lekarskie problemy padaczki*, Neurologia, Neurochirurgia i Psychiatria Polska 14(1-6) 1964, s. 832.

namicznym. Poszczególni ludzie starzeją się w różny sposób, z różną szybkością i odmiennie odnoszą się do zjawisk występujących z wiekiem. U starzejących się osób rozpoznaje się często występowanie otępienia, klasycznym przykładem otępienia jest otępienie starcze. Otępienie starcze niesie ze sobą ograniczenie zakresu swoich zainteresowań tylko do własnej egzystencji (egotyizm starczy). W związku z osłabionym krytycyzmem wypowiedane sądy są naiwne i dziecinne. Pojawia się też zwykle wczesnodziecięcy upór i przekora a także podatność na sugestie. Niezależnie od zaburzeń intelektualnych stwierdza się znaczną chwiejność uczuciową, tzn. łatwe przechodzenie ze smutku w euforię, ze spokojnego zachowania we wściekłość itp. W ciężkim otępieniu starczym można dopatrywać się cech charakteropatycznych. Powyższe cechy mogą uniemożliwić zawarcie ważnego małżeństwa sakramentalnego.²⁰

6. Rola rodziny i środowiska

Istotną rolę w kształtowaniu osobowości potomstwa odgrywa rodzina. Rodzina jest to najmniejsza komórka życia społecznego złożona z rodziców i dzieci (w tym adoptowanych), której celem jest prokreacja, wychowanie i ekspresja osobowości. Rodzina jest naturalnym środowiskiem życia dzieci młodzieży i jako taka oddziałuje na ich rozwój, stwarzając warunki sprzyjające rozwojowi lub hamujące ten rozwój. Niezależnie od tego, jak funkcjonuje, czy jest środowiskiem zdrowym i wartościowym moralnie, czy też przejawia wyraźne cechy patologii – w każdym przypadku kształtuje ich osobowość. Bez udziału i wsparcia rodziny nikt nie wpoi dziecku zasad moralnych, którymi

²⁰ W. CENDROWSKI, *Stwardnienie rozsiane. Poradnik dla chorych*, Warszawa 1994; tenże, *Stwardnienie rozsiane*, Warszawa 1993; M.J. ŚWIĄTEK, *Stwardnienie rozsiane. Poradnik dla chorych i ich rodzin*, Warszawa 1989; T. BILIKIEWICZ, *Stwardnienie wieloogniskowe*, w: *Psychologia kliniczna*, red. T. BILIKIEWICZ, t. II, Warszawa 1989, s. 77-78; R. SZTYCHMILER, J.CH. FRYC, B. DRELICH, *Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, w: *Ius matrimoniale*, t. 2(8), Warszawa 1997, s. 19; K. GRACZYK, *Wpływ sclerosis multiplex na ważność małżeństwa w prawie kanonicznym*, Lublin 1999; tenże, *Stwardnienie rozsiane jako przyczyna natury psychicznej niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa*, w: *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, red. A. DZIĘGA, t. I, Lublin 1999, s. 151-176; tenże, *Wpływ padaczki na kanoniczną zdolność osoby do wyrażenia zgody małżeńskiej w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, *Epileptologia* 8(2000), s. 121.

będzie się ono zawsze w życiu konsekwentnie kierowało.²¹ Oprócz rodziny patologicznej wpływ na ukształtowanie osobowości potomstwa mogą mieć choroby psychiczne w rodzinie pochodzenia, rodzina niepełna oraz wadliwe wychowanie. Nie bez znaczenia jest także środowisko w jakim młody człowiek dorasta.²²

7. Poszczególne rodzaje osobowości zaburzonej

Następstwem powyższych przyczyn, o których była mowa jest ukształtowanie się konkretnej zaburzonej osobowości, która może powodować niezdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych wylicza następujące zaburzenia osobowości:

Osobowość dyssocjalna. Najnowsza klasyfikacja zaburzeń psychicznych oraz zaburzeń zachowania w następujący sposób charakteryzuje osobowość dyssocjalną: „cehuje ją bezwzględne nieliczenie się z uczuciami innych; silną i trwałą postawą nieodpowiedzialności oraz lekceważeniem norm, reguł i zobowiązań społecznych; niemożnością utrzymania trwałych związków z innymi; bardzo niską tolerancją frustracji i niskim progiem wyzwiania agresji, w tym zachowań gwałtownych; niezdolnością przeżywania poczucia winy i korzystania z doświadczeń, a w szczególności – z doświadczanych kar, wyraźną skłonnością do obwiniania innych. Cechą towarzyszącą może być także nadmierna drażliwość”²³

Osobowość schizoidalna. Tego rodzaju zaburzona osobowość cechuje się brakiem potrzeby bliższych związków uczuciowych z innymi osobami, nie wyłączając członków rodziny, brakiem uczucia zado-

²¹ H. IZDEBSKA, *Rodzina i jej funkcje wychowawcze*, w: Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1993 s. 699-702.

²² J. MARIĄŃSKI, *Młodość między tradycją i ponowoczesnością*, Lublin 1995; tenże, *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*, Kraków 1991; S. KASPRZAK, *Rodzina katolicka środowiskiem wychowania potomstwa do rozumienia małżeństwa. Studium kanoniczno-psychologiczne*, Lublin 2005; S. FORWARD, *Toksyczni rodzice*, Warszawa 1992; H. BZDAK, *Zaburzenia procesów wychowania i uspołecznienia dziecka w rodzinie, jako źródło patologii społecznej, szczególnie przestępcze działalności dzieci i młodzieży*, w: *Małżeństwo w prawie świeckim i w prawie kanonicznym*, Katowice 1996 s. 473-482.

²³ *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, Rewizja dziesiąta. Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń osobowości w ICD-10. Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*. Kraków-Warszawa 1997, s. 172.

wolonia z kontaktów emocjonalnych z innymi. Tego typu osobowości podejmują działania samodzielnie, unikając współdziałania z innymi. Objawiają rzadkie doświadczenie silnych emocji, takich jak gniew i radość. Przeżywają życie w oderwaniu od rzeczywistości, pogrążeni w różnych, często dziwacznych i niezrozumiałych dla otoczenia stanach psychicznych, doświadczają różnorodnych fantazji.²⁴

Osobowość paranoiczna. W zespole paranoicznym stwierdza się rozpad osobowości. W tak zaburzonej osobowości towarzyszy „spostreżenie” bez bodźca zewnętrznego (omam). Paranoik może odczuwać „głosy w głowie, myśli ugięte, echo myśli, echo lektury”. Występują też urojenia prześladowcze – do najczęstszych z nich należą takie treści jak: zagrożenie życia i zdrowia, podsłuch, wciąganie do działań przestępczych, niewierność małżeńska. Osobowości paranoicznej towarzyszą zaburzenia myślenia – myślenie jest oderwane od rzeczywistości.²⁵

Osobowość chwiejna emocjonalnie. Jest to zaburzenie osobowości z wyraźną tendencją do działań impulsywnych bez uwzględnienia ich konsekwencji oraz z niestabilnością emocjonalną. W tego rodzaju osobowości zaburzony jest obraz samego siebie, własnych celów i wewnętrznych preferencji w tym również i seksualnych. Często występuje stałe poczucie pustki wewnętrznej, istnieje skłonność do wchodzenia w intensywne i niestabilne związki co może prowadzić go do groźb samobójstwa lub samouszkodzeń.²⁶

Osobowość anankastyczna. Osobowości takiej towarzyszą tzw. impulsy natrętne. Na pierwszy plan wysuwa się chęć, niemal przymus działania z bardzo silnym napięciem emocjonalnym, jednak działanie takie nie następuje. Może towarzyszyć np. chęć uduszenia lub zranienia ostrym przedmiotem kogoś z najbliższych (współmałżonka, dzieci). Osobowość anankastyczna charakteryzuje się również tendencją do niepewności, nadmiarem wątpliwości i ostrożności, nadmierną skrupulatnością. W tak zaburzonej osobowości dostrzega się

²⁴ H.I. KAPLAN, B.J. SADOCK, *Psychiatria kliniczna*, red. S. SIDOROWICZ, wyd. I polskie, Wrocław 1995, s. 171; J. JAROSZYŃSKI, *Zespoły zaburzeń psychicznych*, w: *Psychiatria*, red. A. BILIKIEWICZ, S. STRZYŻEWSKI, t. I, Warszawa 1992, s. 28.

²⁵ JAROSZYŃSKI, *Zespoły zaburzeń psychicznych*, s. 27-30.

²⁶ *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja w ICD-10*, s. 172-173.

sztywność zasad moralnych, przesadne poczucie odpowiedzialności, nietolerancyjność.²⁷

Osobowość histrioniczna. W tak zaburzonej osobowości występują częste i nagłe zmiany nastrojów, nadmierna ekspresja emocjonalna, uleganie doraźnym emocjom w postępowaniu, nieadekwatne i niewspółmierne do sytuacji reakcje emocjonalne, myślenie życzeniowe, sugestywność, teatralność zachowań. U takich osób spotykamy się z rozległym światem marzeń i fantazji, zależnością od innych, skłonnością do skupiania uwagi na własnej osobie, tendencją do manipulowania otoczeniem oraz często niedojrzałością seksualną.²⁸

Osobowość zależna. Tego typu zaburzona osobowość charakteryzuje się biernym opierającym się na innych w podejmowaniu mniej lub bardziej ważnych decyzji życiowych, poczuciem bezradności i niekompetencji, bierną uległością wobec życzeń starszych i innych oraz niedostatecznym wypełnianiem codziennych zadań. Dostrzega się również unikanie trudności oraz łatwe wycofywanie się z podjętych decyzji i działań, oraz nadwrażliwość na stropy psychiczne i somatyczne.²⁹

Osobowość lękliwa. Osobowość określana jakom lękliwa (wycofująca się) jest uporczywym i wszechogarniającym uczuciem napięcia i niepokoju, poczuciem społecznego nieprzystosowania, indywidualnej nieatrakcyjności lub niższości w stosunku do innych osób. Istnieje niechęć do wchodzenia w bliższe związki z ludźmi, o ile nie zapewniają akceptacji.³⁰

Oprócz podstawowych, wyżej wymienionych typów osobowości zaburzonej występują jeszcze inne określone zaburzenia osobowości, takie jak: **bierno-agresywna, psychoneurotyczna, narcystyczna, niedojrzała.** Należy zauważyć, iż z powodu rozpoznania przez biegłego osobowości niedojrzałej w wielu procesach sądy kościelne orzekają o niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej.

²⁷ JAROSZYŃSKI, *Zespół zaburzeń psychicznych*, s. 38; A. JAKUBIK, *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 1997, s. 80.

²⁸ A. JAKUBIK, *Zaburzona osobowość*, w: *Psychiatria*, t. I, Warszawa 1987, s. 241.

²⁹ Tamże, s. 241-242.

³⁰ *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja w ICD-10*, s. 174.

8. Kwestie dyskusyjne

Art. 203 Instr. „*Dignitas conubii*” stanowi: W sprawach z tytułu impotencji lub wady konsensu z powodu choroby umysłowej lub niezdolności, o których w kan. 1095, sędzia powinien skorzystać z pomocy jednego lub kilku biegłych, chyba, że z okoliczności wydaje się to wyraźnie niepotrzebne (por. kan. 1680 KPK).

W związku z tytułem nieważności małżeństwa – niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej rodzą się w mojej ocenie pewne wątpliwości i zapytania (szczególnie wobec biegłych sądowych).

1. Czy nałogi i uzależnienia (np. alkoholizm, narkomania) są w ścisłym sensie przyczynami natury psychicznej, czy też są czynnikami kształtującymi zaburzoną osobowość – która w następstwie jest w ścisłym sensie przyczyną natury psychicznej (konkretna osobowość zaburzona)?
2. Czy metody psychologiczne (jakie?) pozwalają określić zaburzoną osobowość w chwili zawierania małżeństwa, gdy małżeństwo zostało zawarte np. 20 – 25 lat wcześniej, gdy w takiej sytuacji toczy się proces kościelny i jest powoływany biegły?
3. Jaki wpływ na osobowość potomstwa mają kwestie dziedziczności? Co nauki szczegółowe mają w tej kwestii do powiedzenia? Jak ta kwestia jest ważna w prowadzonym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z kan. 1095 n. 3?
4. Czy w przypadku zaistnienia „diady” można mówić o przyczynach natury psychicznej w rozumieniu kan. 1095 n. 3?
5. Jak długi okres czasu (czy tak można rozważać według stanu badań psychologicznych) może spowodować ustanie istniejącej osobowości zaburzonej? Niekiedy bowiem od stwierdzenia nieważności małżeństwa przez trybunał kościelny a powtórna chęcią zawarcia małżeństwa przez jedną ze stron upłynął krótki okres czasu, np. 2 – 3 lata? Sprawa ta jest istotna przy uchylaniu nałożonych klauzul gdy proces toczył się z kan. 1095 n. 3.